FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT SIR GORDON SLYNN
fremsat den 14. juli 1988 *

Høje Domstol.

Sagsøgeren i den sag for Belgiens Conseil d'Etat, som har givet anledning til denne præjudicielle forelæggelse i medfør af EØF-Traktatens artikel 177, er Annunziata Matteucci, som er italiensk statsborger. Hun blev født i 1960 i Belgien, hvor hendes far, som er vandrende arbejdstager fra Italien, havde slået sig ned. Han har været bosat i Belgien siden da, og det samme har hendes mor tilsyneladende. Annunziata Matteucci fik hele sin uddannelse i Belgien. Siden 1983 har hun været ansat som lærer i »rytmik« ved Centre Culturel i Namur. Hun fortsatte sine studier og afsluttede et kursus i rytmik ved et institut i Bruxelles i 1985, hvor hun var blandt de 2%, der klarede sig bedst.

I 1984 ansøgte hun Commissariat général aux relations internationales de la Communauté française de Belgique (CGRI) om et stipendium til en »specialuddannelse« i sang og stemmetræning i Berlin. Communauté française havde tre sådanne stipendier til rådighed i henhold til en overenskomst af 24. september 1956 mellem Belgien og Forbundsrepublikken Tyskland; stipendierne skulle ikke dække indskrivningsgebyrer eller studieafgifter, men var beregnet til de studerendes underhold. I ansøgningen anførte Annunziata Matteucci, at timer i sang ville udgøre et supplement til hendes uddannelse og erfaring i rytmisk dans og sætte hende i stand til at undervise både børn og voksne i at udtrykke sig såvel vokalt som ved bevægelser.

Artikel 4 i overenskomsten af 1956 bestemmer, at »hver af de kontraherende parter tildeler den anden parts statsborgere stipendier med henblik på, at de i det andet land kan påbegynde eller fortsætte studier eller forskningsarbejde eller fuldføre deres videnskabelige, kulturelle, kunstneriske eller tekniske uddannelse«. Under påberåbelse af betingelsen om statsborgerskab i samme artikel nægtede CGRI, som er sagsøgte nummer to i sagen for den nationale ret, at videresende hendes ansøgning til de tyske myndigheder (som åbenbart skulle foretage den endelige udvælgelse blandt ansøgerne). Annunziata Matteucci indbragte afslaget for Conseil d'Etat, som har antaget sagen til realitetsbehandling. Hendes påstande over for sagsøgte nummer et, Communauté française, blev afvist.

I de første processkrifter påberåbte Annunziata Matteucci sig udelukkende Traktatens artikel 48 som gennemført ved artiklerne 7 og 12 i forordning (EØF) nr. 1612/68 (EFT 1968 II, s. 467, herefter benævnt »forordningen«). I et supplerende processkrift søgte hun imidlertid at påberåbe sig Domstolens dom i sag 293/83, Gravier mod byen Liège, Sml. 1985, s. 593, hvori Domstolen med hensyn til fortolkningen af Traktatens artikler 7 og 128 udtalte, at »vilkårene for adgang til faglig uddannelse henhører under Traktatens anvendelsesområde«, og at »pålæggelsen af en afgift, et indskrivningsgebyr eller en studieafgift som betingelse for

* Oversat fra engelsk.

adgangen til at følge faglig undervisning for studerende, der er statsborgere i andre medlemsstater, mens en tilsvarende afgift ikke pålægges indenlandske studerende, [følgelig] udgør en forskelsbehandling, som udøves på grundlag af nationalitet, og som er forbudt ved Traktatens artikel 7« (præmisserne 25 og 26). Faglig undervisning blev defineret som »enhver form for undervisning, der fører til en kompetence inden for en profession, et fag eller en bestemt stilling, eller som bibringer den særlige færdighed, der kræves for at udøve en sådan profession, fag eller stilling... uanset elevernes eller de studerendes alder eller uddannelsesniveau, ligesom det heller ikke spiller nogen rolle, om undervisningsprogrammet også omfatter en vis del mere almindelig undervisning« (præmis 30).

Det fremgår af de i forelæggelseskendelsen anførte grunde, at Conseil d'Etat først og fremmest har ønsket at få oplyst, om det princip, der er knæsat i Gravier-dommen, finder anvendelse på »stipendier, der ydes eller nægtes under omstændigheder som dem, der foreligger i nærværende sag«. Spørgsmålet er imidlertid formuleret noget videre:

»Skal bestemmelserne i Rom-Traktaten af 25. marts 1957, navnlig artiklerne 7, 48, 59, 60 og 128, fortolkes således, at uddannelsesstipendier, der ydes af én medlemsstat, ikke kan forbeholdes en anden medlemsstats statsborgere, således som det er sket ved artikel 4 i den mellem Forbundsrepublikken Tyskland og Belgien indgåede kulturoverenskomst af 24. september 1956?«

Der er ikke over for Domstolen blevet fremsat anbringender vedrørende artiklerne 59 og 60, som handler om fri udveksling af tjenesteydelser, og Kommissionen har indtaget det standpunkt, at spørgsmålet kan løses ud fra Traktatens artikler 7 og 48 samt forordningen. I mit forslag til afgørelse i Gravier-sagen og i sag 263/86, Belgien mod Humbel, Sml. 1988, s. 5365, gav jeg udtryk for den opfattelse, at offentlig uddannelse ikke er en tjenesteydelse i disse artiklers forstand, fordi den ikke stilles til rådighed »mod betaling«. Jeg står fast ved denne opfattelse, da der ikke er fremført yderligere argumenter for det modsatte standpunkt.

I dommene i sag 39/86, Lair mod Universität Hannover og sag 197/86, Brown mod Secretary of State for Scotland, som blev afsagt den 21. juni 1988 (dvs. efter den mundtlige forhandling i nærværende sag), (Sml. s. 3161, 3205) fandt Domstolen, at princippet i Gravier-sagen kun kunne gælde for støtte til indskrivningsgebyrer eller andre gebyrer, navnlig studieafgifter, i forbindelse med faglig uddannelse, og at støtte fra det offentlige til studerendes underhold og uddannelse på fællesskabsrettens nuværende udviklingstrin ikke er omfattet af Traktatens artikel 7 (præmisserne 14 og 15 i Lair-dommen, som ordret er gentaget i præmisserne 17 og 18 i Brown-dommen).

Disse afgørelser gælder med mindst lige så stor vægt for det stipendium, Annunziata Matteucci havde ansøgt om. Hvis det ikke efter fællesskabsretten kræves, at støtte til underhold, der stort set gives til alle indenlandske studerende, skal gives til udenlandske statsborgere på samme vilkår, kan det heller ikke være i strid med artikel 7, sammenholdt med artikel 128, at forbeholde statens egne borgere særlige stipendier til studier i udlandet som f. eks. det, Annunziata Matteucci havde ansøgt om (som desuden skulle udbetales af de tyske myndigheder).

Dette gælder dog ikke, hvis de pågældende udenlandske statsborgere kan støtte ret på Traktatens artikel 48, således som den specielt er gennemført ved forordningen.

Forordningens artikel 7 bestemmer, at en arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat, på de øvrige medlemsstaters område »nyder samme sociale og skattemæssige fordele som indenlandske arbejdstagere« (stk. 2) og »har samme ret til på samme vilkår som indenlandske arbejdstagere at deltage i uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner, omskolings- og revalideringscentre« (stk. 3).

Artikel 12 er affattet således:

»Såfremt en statsborger i en medlemsstat er eller har været beskæftiget på en anden medlemsstats område, har hans børn, hvis de er bosat på denne medlemsstats område, adgang til almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse på samme vilkår som statsborgere i denne stat.

Medlemsstaterne skal fremme bestræbelser, der gør det muligt for disse børn på de bedst mulige vilkår at følge undervisningen.«

Det fremgår af forelæggelseskendelsen, at Annunziata Matteucci påberåber sig såvel forordningens artikel 7 som artikel 12 som barn af en vandrende arbejdstager, hvilket støttes af den italienske regering. CGRI og den franske regering har anført, at artikel 12 ikke finder anvendelse, fordi hun selv er arbejdstager. Kommissionens holdning er, at hun kan påberåbe sig såvel artikel 7, fordi hun selv er arbejdstager, som artikel 12, fordi hun er barn af en vandrende abejdstager.

Forordningens artikel 7 giver »arbejdstagere« visse rettigheder. Det fastslås ikke udtrykkeligt i forelæggelseskendelsen, at hun er arbejdstager, kun at hun har undervist i rytmisk dans i Namur siden 1983, og at hun har fortsat sine studier i hvert fald indtil 1985, samt at hun på dette tidspunkt havde ansøgt om det omhandlede kursus.

Den omstændighed, at hun stadig studerede, forhindrede hende ikke i at være arbejdstager, idet deltidsbeskæftigelse ikke er undtaget fra reglerne om arbejdskraftens frie bevægelighed, når der er tale om udøvelse af »faktisk og effektiv beskæftigelse, med udelukkelse af beskæftigelsesformer, der har et så [ringe] omfang, at de fremstår som et rent marginalt supplement«, og selv om den løn, der opnås, er mindre end den lovbestemte mindsteløn, hvad enten den suppleres med anden indtægt eller ej (sag 53/81, Levin mod Staatssecretaris van Justitie, Sml. 1982, s. 1035; sag 139/85, Kempf mod Staatssecretaris van Justitie, Sml. 1986, s. 1741).

Den nationale ret skal således først på grundlag af Domstolens domme tage stilling til, om hun var arbejdstager. Hvis det er tilfældet, skal det undersøges, om hun kan påberåbe sig forordningen, eftersom hun ikke selv er flyttet fra en medlemsstat til en anden. Det var hendes far, der var vandrende arbejdstager. Det er klart, at hvis hun stadig forsørgedes af sin far (hun var over 21 år), da hun begyndte at arbejde i 1983, havde hun ret til dette i medfør af forordningens

artikel 11. Selv om hun ikke blev forsørget af ham, havde hun efter min opfattelse i henhold til Traktatens artikel 48, stk. 3, litra a) og b), ret til, selv om hun allerede var i Belgien, at acceptere en faktisk tilbudt stilling og til at bevæge sig frit inden for Belgien med henblik herpå. Efter min opfattelse anerkendes retten for vandrende arbejdstageres børn til at tage arbejde i den medlemsstat, hvor de bor (trods begrænsningen i artikel 11 til børn, der forsørges af arbejdstageren, og børn under 21), også i forordningens artikel 1, som bestemmer: »*Enhver* statsborger i en medlemsstat har *uanset bopæl* ret til at tage og udøve lønnet beskæftigelse på en anden medlemsstats område...«.

Selv om hun ikke var arbejdstager på det pågældende tidspunkt, synes det at fremgå af Domstolens dom i sag 316/85, Centre public d'aide sociale de Courcelles mod Lebon (dom af 18. juni 1987, Sml. s. 2811), at hendes far som en social fordel i henhold til artikel 7, stk. 2, kunne kræve, at hun fik samme ret til uddannelse som børn af belgiske arbejdstagere, så længe hun faktisk forsørgedes af ham i den forstand, at han faktisk sørgede for hendes underhold, uanset hvad grunden hertil var, og uanset om hun faktisk var i stand til at forsørge sig selv. Det samme synes at måtte gælde for de i forordningens artikel 7, stk. 3, omhandlede rettigheder.

Forudsat at den nationale ret konstaterer, enten at hun var arbejdstager eller blev forsørget af en arbejdstager, opstår spørgsmålet, om hun kan gøre krav på særlige rettigheder i medfør af forordningens artikel 7, stk. 2, og artikel 7, stk. 3, således som bestemmelserne er blevet fortolket i Domstolens domme, navnlig i sagerne Lair og Brown.

I Lair-sagen antog Domstolen, at støtte, der ydedes til underhold og uddannelse med henblik på gennemførelse af et erhvervskvalificerende universitetsstudium, var en social fordel i artikel 7, stk. 2's forstand, eftersom sociale fordele er »alle rettigheder, det være sig med eller uden tilknytning til en arbejdskontrakt, som tilkommer enhver indenlandsk arbejdstager, i det væsentlige på grund af hans objektive status som arbejdstager, eller allerede fordi han har bopæl på det nationale område, og hvis udstrækning til også at gælde arbejdstagere med statsborgerskab i andre medlemsstater må antages at kunne fremme disses mobilitet inden for Fællesskabet« (jfr. sag 122/84, Scrivner mod Centre public d'aide sociale de Chastre, Sml. 1985, s. 1029).

Det antoges endvidere, at en statsborger i en anden medlemsstat, som gennemførte sådanne studier i modtagerstaten efter at have haft beskæftigelse i denne stat, må anses for at have bevaret sin status som arbejdstager og som sådan at kunne støtte ret på forordningens artikel 7, stk. 2, under forudsætning af, at »det pågældende studium har tilknytning til en tidligere erhvervsmæssig beskæftigelse«; dette er dog ikke nødvendigt, når der er tale om ufrivilligt arbejdsløse, som er nødt til at omskole sig (præmis 37).

I Lair-sagen anerkendtes det, at de omhandlede studier gav erhvervskompetence. Selv om Domstolen ikke omtalte andre former for undervisning end faglig undervisning, er det stadig min opfattelse, at almindelig undervisning også kan udgøre en social fordel,

skønt det formentlig nu må godtgøres, at studierne har tilknytning til arbejdstagerens tidligere beskæftigelse, et kriterium, som det kan være vanskeligt at opfylde, hvis en arbejdstager skal kunne specialisere sig.

På den anden side udtalte Domstolen i dommens præmis 38, at den opfattelse af den frie bevægelighed for vandrende arbejdstagere, der blev givet udtryk for i dommen — jfr. min gengivelse ovenfor — »i øvrigt [er] i overensstemmelse med nyere tendenser på arbejdsmarkedet, idet ubrudte beskæftigelsesforløb ikke er så hyppige som før. Det forekommer således, at en erhvervsmæssig beskæftigelse afbrydes af uddannelses-, omskolings- og efteruddannelsesperioder«.

Skønt det tilkommer den nationale ret at tage stilling hertil, og uanset hvad standpunktet kan være i andre sager, forekommer det ikke sandsynligt, at anvendelsen af disse regler vil føre til problemer i dette konkrete tilfælde, eftersom det kursus, Annunziata Matteucci ønsker at følge, for en umiddelbar betragtning synes at have tilknytning til hendes tidligere beskæftigelse og at være led i en efteruddannelse eller omskoling.

Det gøres imidlertid gældende, at selv om Annunziata Matteucci er arbejdstager, og det påtænkte studieforløb har tilknytning til hendes tidligere beskæftigelse, bør stipendiet ikke betragtes som en social fordel, idet det ikke er en generel foranstaltning, men et af kun tre stipendier, der uddeles hvert år. Jeg kan ikke gå med til denne begrænsning. I sag 65/81 (Reina mod Landeskreditbank Baden-Württemberg, Sml. 1982, s. 33), statuerede Domstolen, at »begrebet social fordel i forordningens artikel 7, stk. 2, ikke kun omfatter fordele, der ydes ifølge et retligt krav, men også ydelser, der tildeles efter et skøn«. Den omstændighed, at udvælgelsen ved en skønsmæssig tildeling skal finde sted på grundlag af de opstillede kriterier, hvoraf ét går ud på, at antallet er begrænset til tre, er ikke til hinder for, at stipendiet må betragtes som en social fordel. Selv om kun få udvælges, kan mange være berettiget til at søge.

Hvis det lades ude af betragtning, at kurset finder sted i Forbundsrepublikken Tyskland og betales af Forbundsrepublikken i henhold til en gensidig aftale, som er indeholdt i en bilateral overenskomst, kan Annunziata Matteucci da også — eller subsidiært — påberåbe sig artikel 7, stk. 3, hvis hun må anses for at være arbejdstager? Hertil er det ikke tilstrækkeligt, at det pågældende kursus må betragtes som faglig uddannelse. I Lair-sagen (præmis 26) og i Brown-sagen (præmis 12) udtalte Domstolen, at en uddannelsesinstitution ikke kan betragtes som en faglig uddannelsesinstitution, blot fordi der på institutionen gives en vis faglig uddannelse. Begrebet »er snævrere og dækker udelukkende sådanne institutioner, der giver en undervisning, som enten er integreret i en erhvervsmæssig beskæftigelse eller har snæver tilknytning hertil, f. eks. undervisning i læretiden«. Conseil d'Etat må derfor overveje, hvorvidt skolen i Berlin er en sådan institution.

Hvis den er det, mener jeg af de grunde, jeg anførte i mine forslag til afgørelse i Lair-sagen og Brown-sagen, at støtte til underhold er omfattet, og at der navnlig i betragtning af den restriktive fortolkning af begrebet

»faglig uddannelsesinstitution«, ikke består en pligt til at godtgøre, at det påtænkte kursus har tilknytning til arbejdstagerens tidligere virksomhed som arbejdstager, når henses til, dels at formålet med forordningen er at forbedre arbejdstagernes leve- og arbejdsvilkår og dermed gøre det lettere for dem at opnå social fremgang (den tredje betragtning til forordningen), dels at der i artikel 7, stk. 3, udtrykkeligt henvises til omskoling, og endelig at Domstolen i Lair-sagen har anerkendt, at erhvervsmæssig beskæftigelse kan afbrydes af uddannelses-, omskolings- og efteruddannelsesperioder.

Hvis Annunziata Matteucci slet ikke er arbejdstager, men en person, der forsørges af en arbejdstager og søger at påberåbe sig artikel 7, stk. 2, via sin far, mener jeg, at hun er berettiget til at benytte det belgiske undervisningssystem på samme vilkår som børn af belgiske arbejdstagere i Belgien. Jeg må dog tage forbehold for et argument, som jeg vil behandle senere, nemlig at kurset ikke finder sted i Belgien.

Hvad enten hun er eller ikke er arbejdstager, henholdsvis en person, der forsørges af en arbejdstager, og som påberåber sig rettigheder afledt af artikel 7, kan Annunziata Matteucci da påberåbe sig forordningens artikel 12, når henses til, at der ikke er taget stilling til forholdet mellem de to artikler i Domstolens hidtidige praksis?

Artikel 12 er efter sin ordlyd ikke begrænset til faglig uddannelse, men omfatter »almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse« i modtagerstaten. Domstolen erklærede udtrykkeligt i sag 9/74, Casagrande mod Landeshauptstadt München, Sml. 1974, s. 773, at bestemmelsen fandt anvendelse på indtægtsbestemt støtte. Domstolen udtalte i denne sag, at det fremgår af artikel 12, stk. 2, at denne artikel »tilsigter at fremme specielle bestræbelser på at sikre, at (børnene) på lige fod kan drage fordel af undervisningen og de disponible uddannelsesmidler« (præmis 4). Den udledte heraf, at artiklen derfor »ikke alene omfatter reglerne om adgang til undervisningen, men også de generelle foranstaltninger, der skal lette deltagelsen i denne« (ibidem).

Jeg kan ikke tiltræde argumentet om, at der i Casagrande-dommen kun nævnes »generelle foranstaltninger«, og at artikel 12 af den grund er uanvendelig på særlige eller begrænsede stipendier. Efter min opfattelse var det meningen, at udtrykket skulle omfatte alle foranstaltninger truffet af staten vedrørende deltagelsen i undervisningen, og ikke blot dem, der har et bredt anvendelsesområde.

Findes der et punkt, hvor et barn af en vandrende arbejdstager ophører med at være et barn i artikel 12's forstand? Gælder der for det første en aldersgrænse, og ophører barnet for det andet med at være et barn, hvis det begynder at arbejde?

Eftersom det er klart, at de omhandlede rettigheder ikke er begrænset til den periode, hvor der er tvungen skolegang, eller endog til skolegang, der straks følges op af fuldtidsstudier ved et universitet eller tekniske højskoler, da bestemmelsen udtrykkelig nævner lærlingeuddannelse og faglig uddannelse (som kan ligge på et senere tidspunkt), mener jeg ikke, at man kan sige, at der er en bestemt alder, hvor en person ophører med at være et barn i artiklens forstand. Det er klart, at et barn af en vandrende arbejdstager ikke i enhver alder kan forlange at gå i en skole, hvor der gælder aldersgrænser; såfremt der ikke findes nogen aldersgræn-

ser, er det imidlertid min opfattelse, at hvis en statsborger i vedkommende stat har ret til at tilmelde sig et bestemt kursus af faglig karakter eller endog en almindelig universitetsuddannelse, har et barn af en vandrende arbejdstager, som Kommissionen har anført, samme ret på samme vilkår. Dette princip bør finde anvendelse fra skolegangens begyndelse, og indtil de nævnte typer uddannelse afsluttes, og det er ikke nødvendigvis udelukket at anvende det, fordi barnet på et eller andet tidspunkt har haft beskæftigelse.

Hvis barnet er arbejdstager og med rette kan hævde, at det falder ind under artikel 7, stk. 2, eller artikel 7, stk. 3, behøver det ikke at gøre sit krav gældende i sin egenskab af barn. Hvis barnet kun arbejder engang imellem, men ikke har status som »arbejdstager«, kan det efter min opfattelse gøre krav gældende i sin egenskab af barn. Vanskeligheden opstår, hvis barnet er arbejdstager, men ikke kan godtgøre, at det påtænkte kursus har tilknytning til dets tidligere beskæftigelse med henblik på anvendelsen af artikel 7, stk. 2, eller hvis det af andre grunde ikke får medhold i sit krav som arbejdstager.

Det er her spørgsmålet opstår, om reglen med hensyn til artikel 12 er én gang barn, altid barn, eller én gang arbejdstager, ikke længere barn. For en umiddelbar betragtning har det forekommet mig, at de to kategorier udelukkede hinanden, således at når først et barn var blevet arbejdstager, var det ikke længere et barn i artikel 12's forstand. Der er imidlertid meget, der taler for Kommissionens anbringende om, at et barn af en vandrende arbejdstager altid på grundlag af artikel 12 kan kræve at få adgang til almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse i en stat på samme vilkår som statsborgere i denne stat, hvis barnet er bosat der. Det kan forekomme underligt, at en vandrende arbejdstagers barn som voksen efter Kommissionens opfattelse skulle opnå en ret til undervisning, som arbejdstagere ikke har, jfr. Domstolens domme i Lair-sagen og Brown-sagen, hvorefter retten til uddannelse i medfør af artikel 7, stk. 2, er begrænset til de kurser, hvor studierne har tilknytning til den tidligere beskæftigelse. Hvis man på den anden side vil fremme mobilitet og integration af arbejdstagerne og deres familier, er forskelsbehandling af de vandrende arbejdstageres børn på grundlag af nationalitet klart i strid med forordningens formål.

Når man vejer disse forhold op mod hinanden, forekommer det mig, at Kommissionens argument bør accepteres, og at et barn af en vandrende arbejdstager kan påberåbe sig artikel 12, hvis det ikke kan støtte ret på artikel 7, selv om det har haft beskæftigelse i mellemtiden, dog med det forbehold, at kurset falder ind under betegnelsen »almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse«. Der kan opstå vanskelige tilfælde fremover, især efterhånden som børnene af den første generation af vandrende arbejdstagere bliver ældre. Det foreliggende tilfælde forekommer mig ikke at være så vanskeligt, eftersom Annunziata Matteucci, skønt hun var begyndt at arbejde, stadig var under videreuddannelse, da hun ansøgte om kurset i Berlin.

Tilbage står de argumenter, der bygger på, at kurset ikke skal gives i Belgien, men i Berlin, og at adgangen til kurset sker i henhold til en bilateral overenskomst.

Det er efter min opfattelse klart, at hvis en medlemsstat giver sine egne statsborgere adgang til at følge kurser, som gives i en anden medlemsstat, og som, hvis de blev afholdt i førstnævnte medlemsstat, enten ville udgøre sociale fordele (artikel 7, stk. 2), uddannelse i faglige uddannelsesinstitutioner eller omskolingscentre (artikel 7, stk. 3) eller almindelig undervisning, lærlingeuddannelse og faglig uddannelse (artikel 12), falder disse kurser ind under henholdsvis artikel 7, stk. 2, artikel 7, stk. 3, eller artikel 12, selv om de afholdes i en anden medlemsstat. De må betragtes som en del af statens uddannelsessystem. Argumentet om, at artikel 12 ikke kan finde anvendelse, fordi barnet ikke længere vil have bopæl i denne stat, er uholdbart. Bopæl i medlemsstaten er en betingelse for at få adgang til kurset, ikke for at gennemføre det. Hvis dette ikke var tilfældet, kunne intet barn kræve at deltage i et universitetskursus, som f. eks. delvis blev afholdt på et engelsk og delvis på et fransk universitet eller på samme måde i en institution, som tilbyder faglig uddannelse.

Det sidste problem, som CGRI og den franske regering har gjort opmærksom på, vedrører den omstændighed, at stipendierne stilles til rådighed i medfør af en bilateral overenskomst, som er indgået forud for Rom-Traktaten og benævnes en »kulturoverenskomst«. Den franske regering søger at påberåbe sig Traktatens artikel 234, som bestemmer følgende:

»De rettigheder og forpligtelser, der følger af konventioner, som før denne Traktats ikrafttræden er indgået mellem på den ene side en eller flere medlemsstater og på den anden side et eller flere tredjelande, berøres ikke af bestemmelserne i denne Traktat.

I det omfang, disse konventioner er uforenelige med denne Traktat, bringer den eller de pågældende medlemsstater alle egnede midler i anvendelse med henblik på at fjerne de konstaterede uoverensstemmelser...«

Det er efter min opfattelse åbenbart, at denne artikel ikke er relevant, eftersom den kun gælder for Traktater mellem medlemsstater og tredjelande, hvilket der ikke er tale om her.

Det er klart, som Kommissionen da også erkender, at kulturudveksling og overenskomster mellem medlemsstater med henblik på at gennemføre en sådan udveksling kan være et vigtigt bidrag til gensidig forståelse og udvikling af forbindelserne mellem medlemsstaterne. På den anden side, og selv om kultur ligesom undervisning ikke er specielt omtalt i Traktaten, kan traktatbestemmelserne stadig have betydning på dette område (Casagrande, præmis 6; Gravier, præmis 19).

Efter min opfattelse kan statsborgerskab i sig selv ikke accepteres som kriterium i forbindelse med faglig uddannelse som defineret i Gravier-sagen eller de andre kurser, der er henvist til i forordningens artikler 7 og 12, selv om det fuldt ud accepteres, at medlemsstaterne kan have et ønske om at arrangere udveksling af studerende, som både kan bringe deres eget lands kultur med sig og tilegne sig kulturen i den medlemsstat, de rejser til. Udtrykket »kultur« i forbindelse med sådanne overenskomster er under alle omstændigheder elastisk. Hvis der er tale om udveksling af studerende inden for teknik eller videnskab, kan den »kulturelle baggrund« være mindre betydningsfuld end tekniske eller videnskabelige kundskaber, når det skal afgøres, hvem af ansøgerne der skal udveksles. Selv om man ønsker at lade studerende med belgisk baggrund lære Tyskland at kende og studerende med tysk baggrund lære Belgien at kende, og at de skal bringe disse staters kultur med sig, mener jeg ikke, at man om en ansøger, som er født og har fået hele sin uddannelse i Belgien, kan sige, at hun alene på grund af sin nationalitet ikke kan tages i betragtning med henblik på et sådant stipendium, fordi hun ikke har erfaringer med eller forstår belgisk kultur. Om der findes en bedre kvalificeret ansøger, er et helt andet spørgsmål.

Jeg mener heller ikke, at man over for Annunziata Matteuccis krav kan anføre, at stipendierne gives i medfør af en »international konvention« mellem to medlemsstater, som blev indgået, før EØF-Traktaten blev underskrevet.

Fællesskabsretten har forrang i medlemsstaterne; hvis forskelsbehandling på grundlag af nationalitet er forbudt på et bestemt område, skal den medlemsstat, over for hvilken en enkeltperson kan kræve, at reglen om forbud mod forskelsbehandling bringes i anvendelse, undgå at tage skridt, som udgør en forskelsbehandling på grundlag af nationalitet.

Hvad enten det er tilfældet eller ej, 1) at vandrende arbejdstageres børn, som er bosat i Belgien, kunne påberåbe sig artikel 12 over for Forbundsrepublikken Tyskland, et spørgsmål jeg tog stilling til i Humbel-sagen, og 2) at Forbundsrepublikken, som Kommissionen har anført, i medfør af Traktatens artikel 5 har pligt til at afholde sig fra handlinger, der kan hindre Belgien i at opfylde sine forpligtelser i henhold til forordningens artikel 12 (og derfor har pligt til at bedømme alle de ansøgere, Belgien foreslår, efter fortjeneste uanset deres nationalitet), mener jeg, at hvis Annunziata Matteucci i øvrigt kan påberåbe sig forordningens artikler 7 eller 12, kan hendes ansøgning ikke afslås, blot fordi det omhandlede stipendium gives til studier i Tyskland i henhold til en international overenskomst mellem Belgien og Tyskland. Andre problemer kan opstå med hensyn til stipendier, som ensidigt gives af en medlemsstat eller med hensyn til ordninger, som er truffet af andre end medlemsstater, men disse problemer opstår efter min opfattelse ikke i denne sag.

Jeg skal derfor foreslå, at Conseil d'État's spørgsmål besvares således, at en medlemsstat, som har indgået en aftale med en anden medlemsstat om ydelse af stipendier til underhold under studier i den anden medlemsstat, ikke kan nægte — på de betingelser, der gælder for dens egne statsborgere — at yde disse stipendier til en statsborger i en anden medlemsstat, der kan støtte ret på forordningens artikel 7 som vandrende arbejdstager, henholdsvis som en person, der forsørges af en vandrende arbejdstager, eller på artikel 12 som et barn af en vandrende arbejdstager, alene med den begrundelse, at ansøgeren ikke er statsborger i den førstnævnte medlemsstat. En sådan forpligtelse følger imidlertid hverken af Traktatens artikel 7, sammenholdt med artikel 128, eller af Traktatens artikler 59 og 60.

Det tilkommer Conseil d'État at træffe afgørelse om parternes sagsomkostninger. Den franske og den italienske regerings samt Kommissionens sagsomkostninger kan ikke godtgøres.